

ԲՄԿ ՊՈՒՀ ՌՈՒՍ-ՀԱՅԿԱԿԱՆ (ՍԼԱՎՈՆԱԿԱՆ) ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Հաստատում եմ՝
Իրավունքի Ինստիտուտի տնօրեն
Մ. Ա. Քալաշյան

Ինստիտուտ՝ Իրավունքի
Ամբիոն՝ Իրավունքի տեսության և Սահմանադրական իրավունքի ամբիոն

Հեղինակ՝ ի.գ.թ., դոցենտ Փխրիկյան

ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

Դասընթաց՝ Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն

Բակալավրի կրթական ծրագիր՝ 042101.01.6 «Իրավագիտություն»

(հեռակա)

Դասիչ մասնագիտություն՝ 042101.00.6 «Իրավագիտություն»

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

1. Ներածություն

«Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն» դասընթացը մասնագիտական ցիկլի հիմնական մասի դիսցիպլին է: «Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմությունը» պատկանում է պատմաիրավական գիտությունների շարքին: Այս դասընթացի, ինչպես նաև պատմաիրավական այլ դասընթացների ուսումնասիրության առարկան տվյալ պետության զարգացման պատմական գործընթացներն են, պետական ինստիտուտները և առանձին իրավական երևույթները: Դասընթացը հայոց հին պատմության հիմնական պետական և իրավական ինստիտուտների էվոյուցիոն ներկայացումն է: Տարբեր պետական-իրավական երևույթներ դիտարկվում են իրենց պատմական հաջորդականությամբ: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում հայ իրավունքի հուշարձանների ուսումնասիրությանը: Ուսանողները, ուսումնասիրելով առարկան, ձեռք են բերում պետական-իրավական երևույթների նկատմամբ պատմական մոտեցում ձևավորելու, ինչպես նաև ճյուղային իրավաբանական գիտությունների ուսումնասիրությանը նախապատրաստվելու հմտություններ: Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմությունն իր բնույթով դասվում է հիմնական կրթական դասընթացների շարքին և Հայաստանում բարձրագույն իրավաբանական կրթության անհրաժեշտ տարր է:

Դասընթացի հիմնական խնդիրներն են.

- ՝ Ուսանողների համար բացահայտել Հայաստանում պետության և իրավունքի ձևավորման և զարգացման հիմնական օրինաչափությունները և առանձնահատկությունները:
- ՝ Ուսանողներին տալ անհրաժեշտ գիտելիքներ հայկական պետությունների և իրավական համակարգերի ձևավորմանը, դրանց զարգացման օրինաչափությունների վերաբերյալ
- ՝ Ուսանողներին ծանոթացնել հայկական իրավունքի պատմական հուշարձանների ստեղծման նախադրյաններին և դրանց բովանդակությանը:

Դասընթացի օբյեկտը և առարկան: Դասընթացի ուսումնասիրության օբյեկտը Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմության զարգացումներն են պատմական տարբեր փուլերում:

2.1. Կրթական վերջնարդյունքները: Դասընթացի հաջող ավարտին ուսանողը պետք է իմանա՝

- ՝ Հայաստանում պետաիրավական երևույթների ծագման և հետագա զարգացման օրինաչափությունները,

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

- Ս Առանձին պատմական ժամանակաշրջաններում Հայաստանի հասարակական և պետական կարգերի առանձնահատկությունները,
- Ս Առանձին պատմական ժամանակաշրջաններում հայկական իրավունքի հիմնական աղբյուրները

կարողանա՝

- Ս Հիմնավորել իրենց առանձին պատմական ժամանակաշրջանում հայաստանում առկա պետական-իրավական խնդիրների վերաբերյալ,
- Ս Իրավական հարցերի վերաբերյալ տալ մասնագիտական գնահատական.
- Ս Կիրառել ձեռք բերված գիտելիքները գործնականում.
- Ս Ինքնուրույն կատարելագործել մասնագիտական հմտությունները՝ հաշվի առնելով օրենսդրության, տեսության և պրակտիկայի զարգացումը.

ունակ լինի՝

- Ս Վերլուծել պատմական իրավական ակտերը.
- Ս Առաջադրվող խնդիրների շուրջ բանավեճերի և քննարկումների մասնակացնել, սեփական կարծիքն իրավաբանորեն հիմնավորել.

2.2. Դասընթացի աշխատատարության բաշխումն ըստ ուսումնական աշխատանքի տեսակների (ակադեմիական ժամերով)

Դասընթացը ներառված է «Հիմնական մասնագիտական դասընթացների կրթաբլոկում» 4 ակադեմիական կրեդիտ (144 ակադեմիական ժամ) աշխատատարությամբ, որից 12 ակադեմիական ժամ նախատեսվում է գործնական պարապմունքների համար:

Ուսումնական աշխատանքի տեսակները	Ընդամենը, ակադ. ժամեր
1. Առարկայի ուսումնասիրման ընդհանուր աշխատատարությունն, այդ թվում՝	144
1.1. Լսարանային պարապմունքներ, այդ թվում՝	20
1.1.1. Դասախոսություններ	8
1.1.2. Գործնական պարապմունքներ, այդ թվում՝	12
1.1.2.1. Ստուգողական աշխատանքներ	
1.2. Ինքնուրույն աշխատանք, այդ թվում՝	120
1.2.1. Քննություններին նախապատրաստում	
1.2.2. Ինքնուրույն աշխատանքի այլ տեսակներ, այդ թվում՝ (նշել)	

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

1.2.2.1. Գրավոր ինքնուրույն աշխատանքներ	
1.2.2.2. Էսսե և ռեֆերատներ	
Անվտիփչ ստուգում (քննություն, ստուգարք)	Ստուգարք

2.3. Առարկայի ծավալը՝ «144» ժամ, կրեդիտ՝ «4» ECTS:

2.4. Դասընթացի ծավալի բաշխում (ակադեմիական ժամերով) ըստ թեմաների և ուսումնական աշխատանքի տեսակների

Առարկայի բաժինները և թեմաները	Ընդամենը	Դասախոսություններ	Գործնական / սեմինար պարապմունքներ
1	2=3+4	3	4
Ներածություն	2	2	0
Թեմա 1. Պետության և իրավունքի ծագումը Հայաստանում		1	2
Թեմա 2. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը հնագույն ժամանակաշրջանում /Երվանդունիների և Արտաշեսյանների կառավարման շրջան/		1	2
Թեմա 3. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը Արշակունիների կառավարման շրջանում		1	2
Թեմա 4. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը վաղ ավատատիրության ժամանակաշրջանում		1	2
Թեմա 5. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը զարգացած ավատատիրության ժամանակաշրջանում		2	2
Թեմա 6. Կիլիկյան Հայաստանի Պետությունն ու իրավունքը		2	2
Ընդամենը		8	12

3. Դասընթացի թեմաները և ծավալները:

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

ՄՈՂՈՒԼ 1

Թեմա 1. Պետության և իրավունքի ծագումը Հայաստանում

Հնագետները ապացուցել են, որ անհիշելի ժամանակներից Հայկական լեռնաշխարհում գոյություն է ունեցել մարդկային հասարակությունը և այդ տարածքում հայտնաբերվել են նյութական մշակույթի զարգացման բոլոր փուլերի վերաբերյալ տվյալներ: Մ.թ.ա. 14-12-րդ դարից սկսած Փոքր Ասիայի տարբեր շրջաններում ցեղերի համախմբման գործընթացը արագանում է Ասորեստանի ավթողական քաղաքականության դեմ նրանց պայքարում: 13-րդ դարում Հայկական լեռնաշխարհի տարածքում ստեղծվել են ցեղային միություններ, դաշինքներ՝ նախ «Ուրուաթրի երկրներ», ապա՝ «Նաիրյան երկրներ» անվան տակ: Մ.թ.ա. 9-րդ դարում հայկական լեռնաշխարհում գոյություն ունեցող բազմաթիվ ցեղերի շարքում ամենազարգացած և ուժեղները անվանում էին «ուրարտու», մինչդեռ իրենք իրենց անվանում էին «Բիա»:

Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում է Ուրարտու պետության ծագման և զարգացման նախադրյալները, երկրի պետական, հասարակական կարգը և իրավունքի հիմնական աղբյուրները:

Թեմա 2. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը հնագույն ժամանակաշրջանում /Երվանդունիների և Արտաշեսյանների կառավարման շրջան/

Մ.թ.ա. VI դարում ավարտվում է հայ ժողովրդի կազմավորման շրջանը և համահայկական պետությունը գլխավորեց Երվանդունիների արքայատոհմը: Մ.թ.ա. VI-IV դդ. Հայաստանի հասարակական կարգը բնութագրվում է որպես հելենիստական տիպի ստրկատիրական հասարակարգ:

Այս փուլում Հայաստանի հասարակական-քաղաքական կյանքում կարևոր դեր էին խաղում հողային հարաբերությունները:

Արտաշեսյանների արքայատոհմի գահակալության շրջանում (189թ. մ.թ.ա-1թ. մ.թ.) հասարակությունը բնութագրվում է որպես հելլենիստական տիպի, սակայն թույլ զարգացած ստրկատիրական հասարակություն:

Սույն թեմայի շրջանակներում քննարկման առարկա են դառնում այս ժամանակաշրջանի պետական և հասարակական կարգի առանձնահատկությունները, ինչպես նաև իրավունքի հիմնական աղբյուրները:

Թեմա 3. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը Արշակունիների կառավարման շրջանում

Այս ժամանակաշրջանում Հայաստանը մտավ ստրկատիրական հասարակարգի քայքայման փուլ: Ավատատիրական հասարակարգին անցնելու հիմնական նախադրյալը պետական հողերի անցումն էր մասնավոր սեփականատերերի տնօրինման ներքո:

Հայկական արքունիքում կառավարման ողջ ապարատը կազմված էր առանձին գործակալություններից, որոնք էլ օժանդակում էին թագավորին

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

պետության կառավարման գործում: Հայ իրավունքի զարգացման այս փուլը հարուստ չէ մեզ հասած իրավունքի գրավոր աղբյուրներով: Միակ աղբյուրը, որից մենք կարողանում ենք պատկերացում կազմել այդ փուլում գործող իրավունքի մասին դա այդ ժամանակաշրջանի պատմաբանների աշխատություններն են և թագավորների մեզ հասած սակավաթիվ հրամանների և ուղերձների տեքստերն են: Պատմագիտական աղբյուրներից մեզ հայտնի է դառնում, Արշակունիների կառավարման ժամանակաշրջանում, հողի նկատմամբ բացի թագավորական սեփականությունից, զարգացած էր նաև մասնավոր սեփականությունը: Սակայն եթե հողի սեփականատիրոջը մեղադրում են պետական դավաճանության մեջ, թագավորն իրավունքուններ բռնագանձել նրա սեփականությունը հոգուտ որևէ համայնքի:

Սեփականության իրավունքի օբյեկտ էին նաև ստրուկները, որոնց հնարավոր էր վաճառել, նվիրել, սպանել և այլն:

Թեմա 4. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը վաղ ավատատիրության ժամանակաշրջանում

Հայաստանի տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական համակարգը վաղավատատիրության շրջանում հայտնի է որպես նախախար համակարգ: Նախարարական համակարգի առանձին տարրեր հայտնվեցին դեռևս մ.թ. 1-ին դարի սկզբին, այսինքն՝ Արշակունիների տիրապետության շրջանում:

Վաղ ավատատիրության շրջանում, ինչպես նախկինում, երկրի բարձրագույն իշխանությունը պատկանում էր թագավորին: Չնայած թագավորը Հայաստանը ներկայացնում էր միջազգային հարաբերություններում, նա իր արտաքին քաղաքական այս գործառույթը, ինչպես նաև օրենսդրական, վարչական և դատական գործառույթներն իրականացնում էր նախարարների և հոգևորականների համաձայնությամբ և մասնակցությամբ:

Այս թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում են նաև ժամանակաշրջանի կանոնական և աշխարհիկ իրավունքի հիմնական աղբյուրները:

Թեմա 5. Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը զարգացած ավատատիրության ժամանակաշրջանում

Մոտավորապես 9-րդ դարից սկսած, Հայաստանը թևակոխել է զարգացած ավատատիրության շրջան: Շատ մեծ և փոքր ֆեոդալական տներ ամրապնդում են իրենց ժառանգական սեփականության իրավունքը: 9-11-րդ դարերում որոշակի վերելք են ապրում արհեստն ու առևտուրը: Այս ժամանակահատվածում աշխատանքի սոցիալական բաժանումը ավելի խորանում է, և զարգանում է դրամաշրջանառությունը:

10-13-րդ դարերում հայ իրավունքի հուշարձաններ են

- ա) Օձնեցու Կանոնագիրք Հայոցը,
- բ) Դավիթ Ալավկաորդու կանոնները,
- գ) Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը:

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվում և վերլուծվում են վերոհիշյալ իրավունքի հուշարձանների բովանդակությունը:

Թեմա 6. Կիլիկյան Հայաստանի պետությունն ու իրավունքը

Կիլիկիայի բնակչությունը իր էթնիկ կազմով բազմազան էր: Միջնադարում այստեղ ապրում էին հույներ, սիրիացիներ, հրեաներ, իտալացիներ, ֆրանսիացիներ, գերմանացիներ և այլոք: Հայերը այստեղ բնակություն են հաստատել վաղուց, հնարավոր է, նույնիսկ մեր դարաշրջանից առաջ, երբ Կիլիկիայի մի մասը նվաճվեց Տիգրան II- ի կողմից:

Կիլիկյան հայկական պետության պետական կարգը վաղ ֆեոդալական միապետություն էր:

Կիլիկիայում գործում էր բավականին բարդ դատական համակարգ: Զուգահեռաբար գործում էին պետական, իշխանական և եկեղեցական դատարանները:

Կիլիկյան Հայաստանում իրավունքի աղբյուրներն էին՝ սովորույթը, մովսիսական օրենքները, Թալմուդը, ասորա-հռոմեական օրենքները, բյուզանդական օրենքները, Անտիոքի Ասիները, թագավորների կարգադրությունները, պայմանագրերը օտար պետությունների և ընկերությունների հետ, եկեղեցական կանոնները, Մխիթար Գոշի և Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքերը:

4. Գրականության ցանկ

Հիմնական՝

1. Ա. Ասլանյան, Հայաստանի պետության իրավունքի պատմություն, Երևան, 2010 թ.
2. Է. Պողոսյան, Հայաստանի պետության իրավունքի պատմություն, Երևան, 2005 թ.

Լրացուցիչ գրականության ցանկ՝

1. Ռ. Ավագյան, Հայիրավական մտքի զարգացումը, հ.1, Երևան, 2001, հ.2, Երևան, 2002 թ.

Ինտերակտիվ կայքեր՝

1. www.arlis.am
2. www.parliament.am:
3. www.concourt.am

5. Հարցեր եւ առաջադրանքներ ուսանողների ինքնուրույն աշխատանքի համար

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

Հարցաշար`

1. Բիայնիլի-Ուրարտու պետության ձևավորումը
2. Ուրարտուի պետական իշխանության կենտրոնական մարմինները
3. Ուրարտուի իրավունքի աղբյուրները
4. Հայաստանի հասարակական և պետական կարգը Արտաշեսյանների և Արշակյանների իշխանության տարիներին
5. Պետական իշխանության կենտրոնական մարմինները Արշակյանների իշխանության ժամանակաշրջանում
6. Հայաստանի հասարակական կարգը վաղ ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում
7. Պետական իշխանության կենտրոնական մարմինները վաղ ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում
8. Դատարանակազմությունը վաղ ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում
9. Դատավարությունը վաղ ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում
10. Աշտիշատի ժողովի որոշումները
11. Շահապիվարի ժողովի որոշումները
12. Աղվանաց արքա Վաչագանի Կանոնական սահմանադրությունը
13. Դվինի 554թ., 648, 719թթ. ժողովների որոշումները
14. Պարտավի 768 (771) թ. ժողովի որոշումները
15. Օտարերկրյան իրավունքի նորմերի ռեցեպցիան միջնադարյան Հայաստանում
16. Հայաստանի հասարակական և պետական կարգը զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում
17. Կանոնագիրք Հայոց
18. Դավիթ Ալավկաորդու կանոնները
19. Մխիթար Գոշի դատաստանագիրքը /ընդհանուր բնութագիր/
20. Դատարանակազմությունը և դատավարությունը Հայաստանում զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում
21. Հայաստանի պետական իրավունքը զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում /ըստ Մխիթար Գոշի դատաստանագրքի/
22. Հայաստանի քրեական իրավունքը զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում /ըստ Մխիթար Գոշի դատաստանագրքի/
23. Հայաստանի քաղաքացիական իրավունքը զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում /ըստ Մխիթար Գոշի դատաստանագրքի/
24. Հայաստանի ամուսնա-ընտանեկան իրավունքը զարգացած ֆեոդալիզմի ժամանակաշրջանում /ըստ Մխիթար Գոշի դատաստանագրքի/
25. Կիլիկյան Հայաստանի հասարակական կարգը
26. Կիլիկյան Հայաստանի պետական կարգը
27. Կիլիկյան Հայաստանի դատական համակարգը
28. Անտիոքի ասիզները որպես Կիլիկյան Հայաստանի իրավունքի աղբյուր
29. Կիլիկիայի արքաների ակտերը որպես իրավունքի աղբյուր
30. Սմբատ Գունդստարբի դատաստանագիրքը

ԲՄԿ ՊՈՒՀ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարան

31. Կրիլիկյան Հայաստանի պետական իրավունքը
32. Կրիլիկյան Հայաստանի քաղաքացիական իրավունքը
33. Կրիլիկյան Հայաստանի ամուսնաընտանեկան իրավունքը
34. Կրիլիկյան Հայաստանի քրեական իրավունքը

6. Ստուգումների անցկացման ձևեր եւ գնահատման չափանիշները:

Խմբային քննարկում. Նպատակը՝ մտքերի փոխանակում կոնկրետ առաջադրված տեսական հիմնախնդիրների վերաբերյալ:

Գնահատման չափանիշները՝ տեսական պատրաստվածություն, հղումներ հեղինակներին, սեփական կարծիքի հիմնավոր եւ տրամաբանական փաստարկվածություն, ակադեմիական ակտիվություն, գիտական էթիկայի պահպանման կարողություն:

Ելույթներ ըստ թեմայի. Նպատակը՝ թեմայի կամ հարցի խորացված ուսումնասիրում:

Գնահատման չափանիշները՝ պատասխանի տրամաբանական կառուցում, տեսական եւ կիրառական գիտելիքների համադրում, օրինակներ բերելու ունակություն, տեսակետների պատճառաբանվածություն:

Ստուգաբք. Նպատակը՝ ստուգել ուսանողների գիտելիքները եւ ելույթների վերլուծության ունակությունը ստացված գիտելիքների արդյունքում: